

Innst. O. nr. 113

(2000-2001)

Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239)

Ot.prp. nr. 46 (2000-2001)

Til Odelstinget

1. PROPOSISJONENS HOVEDINNHOLD

Ved lov 17. januar 1997 nr. 11 ble det vedtatt nye regler om strafferettslig utilregnelighet og om særreaksjonene forvaring og overføring til tvunget psykisk helsevern. Stortinget bestemte at tidspunktet for lovens ikraftsetting skulle fastsettes i egen lov. I proposisjonen foreslås det at loven skal tre i kraft 1. januar 2002.

Proposisjonen inneholder også forslag til regler om særreaksjonen tvungen omsorg, som skal kunne idømmes utilregnelige psykisk utviklingshemmede lovbyggere. Det foreslås at det etableres en særlig fagenhet som skal ha ansvaret for å iverksette særreaksjonen, som organisatorisk skal knyttes til en sterkavdeling innen det psykiske helsevernet. Det åpnes for at tvungen omsorg kan gjennomføres utenfor fagenheten etter avtale med en kommune eller en annen avtalepart. Ansvaret for domfelte vil likevel ligge hos fagenheten.

I proposisjonen foreslås videre en lovendring som gjør det klart at beslektede ordninger kan etableres i forbindelse med prøveløslatelse av forvaringsdømte dersom en kommune eller en institusjon samtykker. Det åpnes dessuten for at det i stedet for varetektsfengsling av bl.a. psykisk utviklingshemmede lovbyggere i visse tilfeller kan være aktuelt med et tjenestetilbud i kommunen på tilsvarende vilkår.

Departementet foreslår også enkelte endringer i overgangsreglene som ble vedtatt ved lov 17. januar 1997 nr. 11, og det foreslås en endring i vilkårene for å bli idømt forvaring. I proposisjonen foreslås også en del andre lovendringer av mer teknisk karakter.

I kapittel 9 foretas en vurdering av om reglene om uaktsomt bildrap mv. bør endres. Etter påtalemyndighetens praksis skal det bare tas ut tiltale for uaktsomt drap iht. straffeloven § 239 der den utviste uaktsomhet er markert, mens det skal mindre til før det tas ut

tiltale for overtredelse av vegtrafikkloven § 3. Denne praksis har vært vanskelig å forene med Høyesteretts uttalelser. I proposisjonen foreslås det en teknisk endring i straffeloven §§ 238 og 239, som ledsaget av motivene vil gi domstolene grunnlag for å anvende en noe ulik aktsomhetsnorm.

2. BAKGRUNNEN FOR FORSLAGENE I PROPOSISJONEN

Ved lov 17. januar 1997 nr. 11 ble det, med utgangspunkt i forslagene i Ot.prp. nr. 87 (1993-1994), vedtatt nye regler om strafferettslig utilregnelighet og om særreaksjonene forvaring og overføring til tvunget psykisk helsevern. Stortinget bestemte at tidspunktet for lovens ikraftsetting skulle fastsettes i egen lov, jf. Innst. O. nr. 34 (1996-1997) der det fremgår at komiteen er i tvil om psykiatrien og kriminalomsorgen har den nødvendige kapasitet til å kunne ivareta oppgavene med å ta hånd om de særreaksjonsdømte på en tilfredsstillende måte.

I St.meld. 25 (1996-1997) Åpenhet og helhet. Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene, er konsekvensene av de nye særreaksjonene behandlet. Stortinget har senere også behandlet St.prp. nr. 63 (1997-1998) Om opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006, Endringer i statsbudsjettet for 1998 og St.meld. nr. 27 (1997-1998) Om kriminalomsorgen. Departementet antar at Stortinget etter dette vil ha den nødvendige grunnlaget for å beslutte ikraftsetting av de nye reglene.

Stortinget vedtok ikke Regjeringens forslag i Ot.prp. nr. 60 (1995-1996) om særreaksjonen tvungen omsorg for psykisk utviklingshemmede lovbyggere som ikke straffedømmes. I stedet vedtok Stortinget å be Regjeringen legge fram et nytt lovforslag basert på et statlig ansvar, jf. Innst. O. nr. 33 (1996-1997). Jus-

tisdepartementet har utarbeidet et utkast til regler om særreaksjonen tvungen omsorg, som ble sendt på høring.

Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Vidar Bjørnstad, Astrid Marie Nistad, Jan Petter Rasmussen og Ane Sofie Tømmerås, fra Kristelig Folkeparti, Finn Kristian Marthinsen og Åse Wisløff Nilssen, fra Høyre, lederen Kristin Krohn Devold og Bjørn Hernæs, fra Fremskrittspartiet, Jan Simonsen, fra Senterpartiet, Tor Nymo, og representanten Jørn L. Stang, viser til at Regjeringen har lagt fram et lovforslag i tråd med det flertallet i Stortinget ba om ved behandlingen av Ot.prp. nr. 60 (1995-1996). Komiteen støtter forslaget om at psykisk utviklingshemmede i høy grad, som ikke kan straffes, kan idømmes særreaksjonen tvungen omsorg. Komiteen er også enig i at staten skal ha ansvaret for de som blir dømt til tvungen omsorg.

3. SÆRREAKSJON FOR UTILREGNELIGE PSYKISK UTVIKLINGSHEMMEDE LOVBRYTERE

3.1 Sammendrag

3.1.1 Kort om forslaget i Ot.prp. nr. 60 (1995-1996)

I Ot.prp. nr. 60 (1995-1996) ble det foreslått at lovbrutere som på grunn av psykisk utviklingshemming ikke kunne straffes, skulle kunne idømmes særreaksjonen tvungen omsorg.

Den tvungne omsorgen skulle i hovedsak foregå i bolig med heldøgns omsorgstjenester, og i utgangspunktet være den enkelte kommunes ansvar, men suppleres med et statlig ansvar. Det ble foreslått å etablere en statlig fagenhet ved en sentral institusjon hvor den domfelte skulle ha døgnomsorg i det første halvåret etter at dommen var rettskraftig.

3.1.2 Føringerne i Innst. O. nr. 33 (1996-1997)

Justiskomiteens flertall var enig i at det burde innføres en særreaksjon kalt tvungen omsorg, men mente denne særreaksjonen bare skal kunne idømmes lovbrutere som er psykisk utviklingshemmet i høy grad (IQ under 55), og at den bør være et statlig ansvar. De ulike fraksjoners synspunkter gjengis i proposisjonen.

3.1.3 Vilåårene for en særreaksjon for utilregnelige psykisk utviklingshemmede lovbrutere

Vilåårene for å idømme en særreaksjon for utilregnelige psykisk utviklingshemmede skal være de samme som for å idømme særreaksjonen overføring til tvunget psykisk helsevern, jf. Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) og Innst. O. nr. 34 (1996-1997).

3.1.4 Hovedinnholdet i særreaksjonen for utilregnelige psykisk utviklingshemmede lovbrutere

En oversikt over innholdet i gjeldende regler om sikring er gitt i Ot.prp. nr. 60 (1995-1996). Det er i dag 29 psykisk utviklingshemmede som utholder sikring i kommunale opplegg. Departementet antar at mange av disse har en IQ over 55 og ikke ville vært aktuelle for tvungen omsorg.

En oversikt over gjennomføringen av strafferettslige reaksjoner overfor psykisk utviklingshemmede i Danmark, Finland og Sverige er også gitt i Ot.prp. nr. 60 (1995-1996). Endringer i reglene foretatt etter dette refereres kort i proposisjonen.

Departementet foreslo i høringsbrevet at bestemmelser om særreaksjonen tvungen omsorg dels skulle tas inn i straffeloven § 39 a, dels i forskrifter. En sentral fagenhet skulle ha ansvaret for gjennomføringen av særreaksjonen tvungen omsorg, og særreaksjonen skulle som hovedregel gjennomføres der. Departementet uttalte at det etter en tid kunne vurderes om funksjonen burde spres ved at det opprettes fagenheter på regionalt nivå. Departementet foreslo at fagenheten - i alle fall i første omgang - organisatorisk skulle knyttes til en regional sikkerhetsavdeling.

Stortinget har åpnet for at fagenheten skal kunne inngå avtale med en kommune om at den domfelte skal utholde en del av særreaksjonen i kommunen. Departementet foreslo en slik avtaleadgang. Det kan også være andre aktuelle avtaleparter. Slike avtaler skal være frivillige fra avtalepartenes side, men bør søkes gjennomført der dette framstår som et bedre alternativ for den domfelte enn opphold i fagenheten, og sikkerhetshensyn ikke taler mot det.

De fleste høringsinstansene støtter forslaget om at ansvaret for særreaksjonen tvungen omsorg bør være statlig. 13 av 28 høringsinstanser er generelt positive til at tvungen omsorg skal utholdes i en sentral fagenhet, mens 10 mener at tvungen omsorg helt eller delvis bør gjennomføres på regionalt plan. Fem høringsinstanser går inn for at særreaksjonen bør gjennomføres i kommunen.

Statens helsetilsyn gikk sterkt imot forslaget i Ot.prp. nr. 60 (1995-1996) om kommunalt ansvar for særreaksjonsdømte utilregnelige psykisk utviklingshemmede, men mener at forutsetningene nå er endret, og at erfaringene fra enkelte av de kommunene som har hatt sikringsdømte er gode dersom det stilles tilstrekkelige økonomiske og faglige ressurser til rådighet.

Fem høringsinstanser støtter forslaget om å knytte fagenheten til en regional sikkerhetsavdeling. Fem høringsinstanser ønsker å supplere eller erstatte denne tilknytningen med kompetanse fra den fylkekommunale habiliteringstjenesten. Fagnettverksprosjektet for kommuner med psykisk utviklingshemmede med sikringsdom foreslår at kriminalomsorgen kan være tilknytningspunktet for fagenheten.

Et flertall av høringsinstansene er generelt positive til forslaget om at den som er idømt tvungen omsorg kan utholde en del av særreaksjonen utenfor fagenheten, men det er delte meninger om i hvilken utstrekning og på hvilke vilkår dette skal skje.

Departementet fastholder i hovedtrekk forslaget i høringsbrevet. Særreaksjonen for utilregnelige psykisk utviklingshemmede kalles «tvungen omsorg», og reglene om særreaksjonen gis dels i straffeloven, dels i forskrifter.

Særreaksjonen tvungen omsorg skal være et statlig ansvar, og bør som hovedregel gjennomføres i en fagenhet. Gjennomføring av særreaksjonen utenfor fagenheten kan bare skje etter avtale.

Departementet understreker at det kan være aktuelt å etablere flere fagenheter, men siden det er usikkert hvor mange personer som vil bli idømt særreaksjonen tvungen omsorg, foreslår departementet at det i alle fall i første omgang bare etableres én enhet.

Departementet legger til grunn at fagenheten kan innhente råd blant annet fra den fylkeskommunale habiliteringstjenesten. Det foreslås at den avtalen som skal inngås mellom fagenheten og avtaleparten også bør inneholde et punkt om slik bistand.

Departementet viderefører forslaget om at fagenheten - i alle fall i første omgang - knyttes til en regional sikkerhetsavdeling innenfor det psykiske helsevernet. Fagenheten må knyttes til en større institusjon som kan gi administrativ og faglig støtte, og som har erfaring med kontroll av personer som kan være farlige.

Departementet viderefører også forslaget om at fagenheten kan inngå avtale med en kommune eller andre (for eksempel fylkeskommune eller privatdrevet botilbud) om at en del av særreaksjonen kan gjennomføres der når hensynet til den domfelte tilsier det, og sikkerhetshensyn ikke taler mot. Det foreslås ikke at det settes en normaltids eller lengstetids for oppholdet i fagenheten.

Departementet foreslår nedfelt en aktivitetsplikt for fagenheten til å forsøke å få i stand en avtale når vilkårene for gjennomføring utenfor fagenheten foreligger. Det foreslås også en hjemmel for å la bestemmelsene i sosialtjenesteloven kapittel 6A om bruk av tvang overfor psykisk utviklingshemmede gjelde tilsvarende ved gjennomføring av tvungen omsorg utenfor fagenheten, jf. pkt 3.1.6 nedenfor. Det understrekes at utgiftene ved en gjennomføring av tvungen omsorg utenfor fagenheten, skal dekkes av staten.

3.1.5 Gjennomføring av særreaksjonen tvungen omsorg i fagenheten

Departementet foreslo i høringsbrevet at fagenheten skulle ha ansvaret for å sette i verk den tvungne omsorgen straks påtalemyndigheten har gitt melding om at dommen er rettskraftig. Bestemmelsene i psykisk helsevernlov kapittel 1 (alminnelige bestemmel-

ser), kapittel 4 (gjennomføring av psykisk helsevern) og kapittel 6 (kontroll og etterprøving) bør gjelde så langt de passer. Blant annet får man et regelverk om adgangen til bruk av tvang, jf. kapittel 4. Det ble imidlertid gjort unntak bl.a. fra reglene om adgang til å gripe inn i retten til å kommunisere med omverdenen, og om tvangsbehandling med medikamenter. Den domfelte må kunne holdes tilbake mot sin vilje og hentes tilbake ved rømning, om nødvendig med tvang.

Den faglig ansvarlige ved fagenheten bestemmer hvordan omsorgen til enhver tid skal gjennomføres. Om innholdet i den tvungne omsorgen uttalte departementet bl.a. at det skal legges stor vekt på sikkerheten, men den domfelte skal også gis opplæring og trening slik at faren for nye alvorlige lovbrudd reduseres. For øvrig skal det legges vekt på at den domfelte gis en mest mulig meningsfull tilværelse.

Noen høringsinstanser er generelt positive til at psykisk helsevernloven kapitlene 1, 4 og 6 skal gjelde under oppholdet i fagenheten. Flere mener det må foretas en avklaring mellom forslaget om anvendelse av psykisk helsevernlov og eksisterende regler i sosialtjenesteloven kapittel 6A om bruk av tvang overfor psykisk utviklingshemmede. Enkelte går imot at psykisk helsevernlov skal gjelde for utilregnelige psykisk utviklingshemmede, andre mener det bør være adgang til tvangsmedisinering.

Departementet viderefører i hovedtrekk forslaget i høringsbrevet. Det legges til grunn at sosialtjenesteloven kapittel 6A ikke gjelder direkte når tvungen omsorg gjennomføres i fagenheten. Departementet har funnet tilknytningen til psykisk helsevernloven mer naturlig bl.a. siden fagenheten foreslås knyttet til en eksisterende sterkavdeling innenfor det psykiske helsevernet. Departementet presiserer at en tilsvarende anvendelse ikke innebærer at psykisk utviklingshemmede anses som sinnslidende. Forskriftshjemmelen departementet foreslår i straffeloven § 39 a bør imidlertid åpne for at kapittel 6A også kan gis tilsvarende anvendelse når tvungen omsorg gjennomføres i fagenheten.

Departementet har ellers i samråd med Sosial- og helsedepartementet kommet til at det likevel ikke bør gjøres unntak fra reglene om tvangsmedisinering. De nærmere vilkårene for en slik behandling skal fastsettes i forskrift. Det bør også gis forskrifter om bruk av tvangsmidler i fagenheten.

3.1.6 Gjennomføring av særreaksjonen tvungen omsorg utenfor fagenheten

Departementet gikk i høringsbrevet inn for at det bør være adgang til å holde den domfelte tilbake i boenheten, og sikre at han eller hun ikke forlater denne uten tillatelse. Reglene i psykisk helsevernloven kapittel 1 og kapittel 6 skulle gjelde tilsvarende så langt de passer også når den domfelte bor utenfor fagenhe-

ten. Derimot skulle bestemmelsene i kapittel 4, som i hovedsak regulerer bruk av tvang, ikke gjelde.

Et flertall i justiskomiteen ville i Innst. O. nr. 33 (1996-1997) gi påtalemyndigheten en adgang til å kreve rettslig prøving av vedtak om å overføre den særreaksjonsdømte fra fagenheten til en kommune. Departementet var usikker på om en slik ordning ville være hensiktsmessig.

En rekke høringsinstanser har tatt opp spørsmålet om anvendelse av sosialtjenesteloven kapittel 6A (Rettigheter og begrensning og kontroll med bruk av tvang og makt mv. overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming). Det er ulike syn på om påtalemyndigheten bør ha adgang til å kreve rettslig prøving av vedtak om å overføre den særreaksjonsdømte fra fagenheten til en kommune.

De fleste høringsinstansene er generelt positive til at utgiftene ved gjennomføringen av særreaksjonen utenfor fagenheten skal dekkes av staten.

Departementet viderefører i hovedsak forslaget i høringsbrevet. Det vil bli foreslått i forskriften om tvungen omsorg at enkelte avgjørelser i forbindelse med opphold utenfor fagenheten skal kunne påklages til kontrollkommisjonen.

Gjennomføringen av særreaksjonen tvungen omsorg er et fullt ut statlig ansvar, og departementet antar derfor at sosialtjenestelovens regler om kommunale tjenester i utgangspunktet ikke gjelder. Departementet har, i samråd med Sosial- og helsedepartementet, kommet til at det ikke nå bør tas inn i loven en bestemmelse om at sosialtjenesteloven kapittel 6A skal gjelde tilsvarende. Disse reglene er midlertidige, og det kan være behov for tilpasninger i forhold til saksbehandlingsreglene som ikke lovteksten bør utvides med. Departementet foreslår at det i stedet gis en bestemmelse om at Kongen i forskrift kan fastsette at bestemmelser i sosialtjenesteloven kap. 6A skal gjelde tilsvarende.

Departementet foreslår ikke at påtalemyndigheten får adgang til å kreve rettslig prøving av vedtak om å overføre særreaksjonsdømte fra fagenheten til en kommune.

3.1.7 Opphør av særreaksjonen tvungen omsorg

Departementet legger til grunn at straffeloven § 39 b skal gi felles regler om opphør av særreaksjonene for utilregnelige lovbrøyttere, dvs. både for tvungen omsorg og for overføring til tvunget psykisk helsevern.

Tvungen omsorg kan etter forslaget bare opprettholdes når vilkåret om gjentakelsesfare fortsatt er oppfylt. Den domfelte og de andre klageberettigete skal årlig kunne få domstolsprøvd spørsmålet om opphør av særreaksjonen. Og hvert tredje år skal spørsmålet om opphør vurderes av retten. Påtalemyndigheten kan til enhver tid beslutte opphør av reaksjonen.

Flere mener særreaksjonen tvungen omsorg bør gjøres tidsbegrenset, men at det må være mulig for domstolen å beslutte forlengelse av reaksjonen. Departementet viser til at justiskomiteens flertall fullt ut støttet at særreaksjoner for utilregnelige skal være tidsubestemte.

3.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at lovforslaget omfatter bestemmelser som sterkt griper inn i den enkeltes personlige forhold. Komiteen forutsetter at lovforslaget er i tråd med Den europeiske menneskerettighetskonvensjon.

Komiteen har merket seg at det er noe uenighet blant høringsinstansene om hvem som skal ha ansvaret for gjennomføringen av reaksjonen tvungen omsorg, og om den bør gjennomføres i en sentral fagenhet, på et regionalt plan eller i kommunene. Komiteen har spesielt merket seg at Statens helsetilsyn har endret syn, og nå mener at kommunene bør ha ansvaret for reaksjonen forutsatt at det stilles tilstrekkelige økonomiske og faglige ressurser til rådighet.

Komiteen ser at det kan være gode argumenter for andre løsninger enn det departementet har foreslått, men mener at ansvaret for reaksjonen bør være statlig. Komiteen viser til at flertallet i Innst. O. nr. 33 (1996-1997) mente at staten bør ha hovedansvaret for tiltak som primært har som hensikt å sikre samfunnet mot alvorlige forbrytelser. Videre mente flertallet at det lå klart utenfor kommunenes naturlige ansvarsområde å stå ansvarlig for gjennomføringen av en idømt reaksjon som skal være et alternativ til straff, uansett lovbrøtters sinnstilstand og evennivå.

Komiteen mener de synspunktene som flertallet representerte fortsatt er prinsipielt riktige, og dermed bør være avgjørende for hvor ansvaret plasseres – altså hos staten.

Komiteen er enig i at særreaksjonen tvungen omsorg som hovedregel bør gjennomføres i en fagenhet. Komiteen viser til at departementet har fulgt opp flertallets syn i Ot.prp. nr. 33 (1996-1997) om at det også bør være mulig å gjennomføre særreaksjonen utenfor fagenheten, men at det bare skal gjøres etter avtale med en kommune, fylkeskommune eller andre parter (for eksempel privatdrevet botilbud).

Komiteen understreker at særreaksjonen bare kan gjennomføres utenfor fagenheten dersom sikkerhetshensyn ikke taler mot det, og hensynet til domfelte tilsier det. Komiteen vil videre understreke at jo større gjentakelsesfare er, jo større krav må det stilles til sikkerhetstiltakene. Komiteen er enig i at alle utgifter ved gjennomføringen av særreaksjonen skal dekkes av staten, også der særreaksjonen gjennomføres utenfor fagenheten. Komiteen mener det ville være prinsipielt galt om andre parter enn staten ble belastet økonomisk for noe som er et statlig ansvar.

Komiteen støtter departementets forslag om at fagenheten bør knyttes til en regional sikkerhetsavdeling innenfor det psykiske helsevernet. Komiteen understreker betydningen av at fagenheten blir knyttet til en større institusjon som kan gi administrativ og faglig støtte, og som har erfaring med kontroll av personer som kan være farlige. Komiteen mener dette er viktig for at særreaksjonen skal gjennomføres på en god måte.

Komiteen støtter departementets forslag om at det ikke settes noen normaltids eller lengstetids for oppholdet i fagenheten, men at dette må settes ut fra en individuell vurdering. Komiteen understreker at det er svært viktig med god ekspertise og høy faglig kvalitet på vurdering av risiko for farlighet for å unngå uriktige beslutninger.

Komiteen støtter forslaget om at den domfelte kan kreve at domstolen årlig vurderer om særreaksjonen kan opphøre.

Komiteen har merket seg at mange høringsinstanser mener at den domfelte til en viss grad bør utholde tvungen omsorg utenfor fagenheten fordi det vil medføre bedre rehabiliteringsmuligheter for den domfelte enn opphold i fagenheten. Komiteen har videre registrert at noen høringsinstanser frykter at etableringen av en sentral fagenhet vil føre til en oppblomstring av vanskelig og utfordrende atferd hos den enkelte, med dertil hørende økt fare for utfordrende og skadelig adferd. Komiteen viser til at flest høringsinstanser likevel slutter opp om forslaget om en sentral fagenhet. Komiteen er enig med departementet i at det kan være aktuelt å opprette flere fagenheter, blant annet for å avhjelpe ulempene i forhold til avstanden til den domfeltes nærmiljø.

Komiteen vil understreke viktigheten av at særreaksjonen iverksettes straks påtalemyndigheten har gitt melding om at dommen er rettskraftig.

Når det gjelder lov om sosiale tjenester og lov om psykisk helsevern, slutter komiteen seg også til departementets forslag om hvilke regler som bør gjelde for særreaksjonen tvungen omsorg.

Komiteen viser til at flertallet ved behandlingen av Innst. O. nr. 33 (1996-1997) mente at påtalemyndigheten burde ha en adgang til rettslig overprøving av vedtak om at en særreaksjonsdømt skal overføres fra fagenheten til en kommune. Denne klageadgangen ville komme i tillegg til adgangen til å klage til kontrollkommisjonen. Komiteen har merket seg at bare to høringsinstanser har uttalt seg om dette spørsmålet. Riksadvokaten går imot forslaget om å gi påtalemyndigheten rett til å bringe avgjørelsen inn for en domstol. Riksadvokaten uttaler at man bør være varsom med å gi påtalemyndigheten en form for løpende oppfølgingsansvar for så vidt gjelder sikkerheten ved gjennomføring av særreaksjonen. Det ansvaret er, og bør være, hos den faglig ansvarlige, mener Riksadvokaten. Oslo politidistrikt mener deri-

mot at påtalemyndigheten bør ha adgang til å kreve rettslig prøving av slike vedtak.

Komiteen har merket seg at departementet på dette området ikke følger opp flertallets innstilling i Innst. O. nr. 33 (1996-1997). Når komiteen slutter seg til departementets synspunkt på dette området, legger den avgjørende vekt på Riksadvokatens høringsuttalelse. Komiteen understreker at dersom det skulle vise seg utilfredsstillende at påtalemyndigheten ikke har adgang til rettslig prøving av en slik avgjørelse, bør saken raskt legges fram på ny for Stortinget.

Komiteen støtter departementets forslag om at enkelte avgjørelser i forbindelse med opphold utenfor fagenheten skal kunne påklages til kontrollkommisjonen.

Komiteen er enig i at særreaksjonen tvungen omsorg skal være tidsbestemt. En forutsetning for at særreaksjonen skal kunne opprettholdes, er at faren for gjentakelse fortsatt er oppfylt. Komiteen viser til at den domfelte og andre klageberettigede kan få prøvet spørsmålet om opphør av særreaksjonen ved domstolene hvert år. Komiteen viser også til at retten hvert tredje år skal vurdere spørsmålet om opphør, og at påtalemyndigheten til enhver tid kan beslutte opphør av reaksjonen.

4. ENDRINGER I LOV 17. JANUAR 1997 NR. 11 OM ENDRINGER I STRAFFELOVEN MV.

4.1 Innledning

Riksadvokaten og Den rettsmedisinske kommisjon har henvendt seg til Justisdepartementet og foreslått endringer i overgangsreglene for særreaksjonene.

4.2 Utilregnelighet

Slik straffeloven § 44 annet ledd lyder etter lov 17. januar 1997 nr. 11, er de som er psykisk utviklingshemmede i høy grad, straffri pga. utilregnelighet. Departementet presiserer at det ikke gjelder en helt absolutt IQ-grense på 55 for å bli ansett for å være utilregnelig. Etter departementets syn er det imidlertid en fordel å ha en samlebetegnelse for hvilke grader av psykisk utviklingshemming som leder til straffrihet, og det foreslås ikke endringer i ordlyden i straffeloven § 44 annet ledd.

Fagnettverksprosjektet for kommuner med psykisk utviklingshemmede med sikringsdom har tatt opp spørsmål knyttet til såkalte dobbeltdiagnosetilfeller, herunder hvilken særreaksjon en høygradig psykisk utviklingshemmet som samtidig er psykotisk, skal idømmes. Departementet antar at de aller fleste med doble diagnoser vil bli betraktet som utilregnelige pga. den psykiske utviklingshemmingen og at det derfor er tvungen omsorg som vil være aktuell. Departementet vil imidlertid ikke foreslå at det gis en fast regel om at disse alltid skal anses utilregnelige på grunnlag av ut-

viklingshemmingen. Det bør være retten som i det konkrete tilfellet avgjør utilregnelighetsgrunnlaget og dermed hvilken særreaksjon som kan idømmes.

Departementet går heller ikke inn for en egen overføringsadgang fra tvungent psykisk helsevern til tvungen omsorg.

Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til departementets synspunkter.

4.3 Forvaring

Etter straffeloven (ny) § 39 c kan forvaring, som i utgangspunktet er en tidsbestemt straff, idømmes *tilregnelige* lovbrøyttere. Et grunnvilkår for å idømme forvaring er at tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig til å verne samfunnet. I tillegg må lovbrøytteren ha begått eller forsøkt å begå en nærmere angitt alvorlig forbrytelse. Videre må lovbrøytteren tidligere ha begått eller forsøkt å begå en slik forbrytelse (§ 39 c nr. 1). Også mindre alvorlige lovbrudd av samme art som i nr. 1 kan være tilstrekkelig til å bli idømt forvaring, dersom vedkommende tidligere har begått eller forsøkt å begå forbrytelse som nevnt i nr. 1 og det er en nær sammenheng mellom forbrytelsene (§ 39 c nr. 2).

Departementet har etter en fornyet vurdering kommet til at forvaring også bør kunne idømmes på grunnlag av ett alvorlig lovbrudd, og foreslår å fjerne kravet i § 39 c nr. 1 om at lovbrøytteren tidligere må ha begått slike forbrytelser som er nevnt der. Det vil imidlertid fortsatt være slik at forvaring som hovedregel bare bør idømmes ved gjentakelse av en alvorlig forbrytelse.

Forslaget vil medføre at noen flere kan bli idømt forvaring. Endringen innebærer ikke noen utvidelse i forhold til gjeldende regler om sikring.

Departementet har også vurdert om det allerede nå bør gjøres endringer i hvilke lovbruddskategorier som kan gi grunnlag for en forvaringsdom, slik justiskomiteen reiste spørsmål om i Innst. O. nr. 34 (1996-1997). Departementet har kommet til at § 39 c slik den nå foreslås, bør virke en tid før vilkårene evalueres.

Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til departementets forslag til endringer i reglene om forvaring. Forvaring er en tidsbestemt straff som idømmes tilregnelige lovbrøyttere. Komiteen har merket seg at forvaring i hovedsak bare bør idømmes ved gjentakelse av en alvorlig forbrytelse, men er enig med departementet i at gjentakelse ikke skal være et vilkår. Komiteen støtter derfor departementets forslag om at forvaring også skal kunne idømmes på grunnlag av ett lovbrudd, da det ikke kan utelukkes at enkelte tilregnelige lovbrøyttere allerede etter å ha begått en alvorlig forbrytelse kan ha vist en så farlig adferd at det av hensyn til beskyttelsen av samfunnet må kunne reageres med forvaring

dersom tidsbestemt straff ikke anses for å være tilstrekkelig.

Komiteen har merket seg at endringen i reglene om forvaring ikke innebærer noen utvidelse i forhold til gjeldende regler om sikring.

Komiteen har merket seg at flertallet i Innst. O. nr. 34 (1996-1997) tok opp spørsmålet om det er for sterke begrensinger på hvilke lovbrudd som kan medføre forvaring. Flertallet viste til at blant annet truende adferd kan virke meget belastende. Komiteen viser til at spesielt truende adferd kan se ut til å bli et stadig større problem, ikke minst blant ungdom. Komiteen vil imidlertid ikke gjøre endringer i forhold til Regjeringens forslag på dette området nå, men ber Regjeringen følge utviklingen nøye.

Komiteen understreker viktigheten av at det må skje et godt samarbeid mellom psykiatri og fengselsvesen; altså mellom ulike systemer for å treffe de riktige beslutninger og gi det best egnede tilbud til lovbrøytteren.

4.4 Overføring til tvunget psykisk helsevern

Etter gjeldende rett kan sikring idømmes utilregnelige lovbrøyttere på grunnlag av en hvilken som helst (ellers) straffbar handling, men i praksis brukes sikring bare for de alvorligste lovbruddene.

Lovbrøytter som anses utilregnelig pga. at han var psykotisk eller bevisstløs kan etter de nye reglene i lov 17. januar 1997 nr. 11 idømmes tvunget psykisk helsevern. Det er et grunnvilkår at særreaksjonen skal anses nødvendig for å verne samfunnet, jf. straffeloven § 39. Det er videre et vilkår at lovbrøytteren har begått eller forsøkt å begå en nærmere angitt alvorlig forbrytelse, og at det foreligger nærliggende fare for gjentakelse av nye alvorlige lovbrudd. Også mindre alvorlige lovbrudd av samme art som nevnt kan gi grunnlag for en særreaksjon dersom lovbrøytteren tidligere har begått eller forsøkt å begå alvorlig forbrytelse som nevnt. Faren for tilbakefall må da være særlig nærliggende.

Troms politidistrikt er i høringsrunden opptatt av problemene med utilregnelige personer som begår mindre alvorlig kriminalitet og manglende reaksjonsmuligheter overfor disse.

Et flertall i justiskomiteen bemerket i Innst. O. nr. 34 (1996-1997) at det kan vise seg at § 39 nr. 1 for sterkt begrenser hvilke lovbrudd som kan gi en særreaksjon.

Departementet legger til grunn at samfunnet har et behov for beskyttelse også mot enkelte mindre alvorlige lovbrudd begått av utilregnelige, særlig dersom aktiviteten blir svært plagsom, omfattende og intens. Departementet har imidlertid kommet til at § 39 ikke bør endres på dette punktet nå, men vil i samråd med Sosial- og helsedepartementet se nærmere på spørsmålet i lys av de erfaringer man får etter at psykisk helsevernloven trer i kraft.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at særreaksjonen overføring til tvungent psykisk helsevern kan idømmes en lov- bryter som var psykotisk eller bevisstløs i gjernings- øyeblikket, og dermed anses som utilregnelig. En for- utsetning for å idømme denne reaksjonen, er at det er nødvendig for å verne samfunnet, og at lovbyrteren har begått eller forsøkt å begå visse typer alvorlige forbrytelser. Det må også være nærliggende fare for gjentakelse av nye lovbrudd.

Komiteen viser til at flertallet i Innst. O nr. 34 (1996-1997) tok opp spørsmålet om lovforslaget i for sterk grad begrenset hvilke lovbrudd som kan kvalifi- sere til overføring til tvungent psykisk helsevern. Komiteen har i den forbindelse spesielt merket seg høringsuttalelsen fra Troms politidistrikt om hvilke lovbrudd som kan gi grunnlag for å idømme denne særreaksjonen. Komiteen har merket seg at utilreg- nelige personer som begår mindre alvorlig kriminali- tet også kan utgjøre et stort problem for samfunnet.

Komiteen viser til at det er flere årsaker til at departementet ikke ønsker å foreslå en utvidelse av virkeområdet nå:

- Det bør vurderes om ikke lov om psykisk helse- vern er bedre egnet til å regulere slike situasjoner enn bestemmelsene om strafferettslige særreak- sjoner.
- En utvidelse av bestemmelsen ville kreve en ny høringsrunde.
- Påtalemyndigheten har mulighet til å påklage av- gjørelse om opphør av tvunget psykisk helsevern dersom den har begjært innleggelse.

Komiteen deler Troms politidistrikts syn om at samfunnet har behov for beskyttelse også mot mindre alvorlige forbrytelser begått av utilregnelige, særlig dersom den ellers straffbare aktiviteten blir svært plagsom, omfattende og intens. Komiteen viser til at departementet mener at lov om psykisk helsevern er bedre egnet til å regulere disse situasjonene. Komiteen er ikke uenig i en slik vurdering, men etter ko- miteens oppfatning er det viktig at personer som begår klart samfunnsskadelig kriminalitet ikke blir gående uten et tilbud. Komiteen ønsker derfor en sikkerhetsventil i loven mot dette.

Komiteen fremmer følgende forslag:

«Stortinget ber Regjeringen vurdere en endring i straffeloven, slik at utilregnelige lovbyrtere som begår klart samfunnsskadelig kriminalitet i større grad enn i dag skal kunne idømmes tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg.»

4.5 Overgangsordningen

Overgangsreglene i lov 17. januar 1997 nr. 11 innebærer at sikringsdommer som er avsagt før loven

trer i kraft, faller bort innen ett år etter ikrafttredelsen. Mener påtalemyndigheten at det fortsatt er behov for en særreaksjon, må den reise sak for herreds- eller by- retten før sikringsdommen er falt bort med påstand om idømmelse av særreaksjon.

Riksadvokaten har antydnet at overgangsregelen bør vurderes endret, slik at det ikke er påkrevd med en konvertering av sikringsdommen før ved lengsteti- dens utløp. Også Den rettsmedisinske kommisjon har bedt om en revurdering av overgangsreglene fordi konverteringssakene vil innebære en ekstrem belast- ning på saksbehandlere og sakkyndige.

På denne bakgrunn foreslo departementet i hø- ringsbrevet at eksisterende påbegynte sikringstiltak kan fortsette inntil lengstetiden i sikringsbemyndigel- sen er gått ut, men at den domfelte skal ha adgang til å kreve at påtalemyndigheten enten innstiller sikrings- tiltaket eller reiser sak med påstand om konvertering til en av de nye særreaksjonene. Etter forslaget bort- faller sikringsbemyndigelsen hvis sak i et slikt tilfelle ikke er reist innen ett år etter at kravet er satt fram. Dom på sikring som ikke er satt i verk, faller etter for- slaget bort om ikke påtalemyndigheten reiser særreak- sjonssak innen ett år etter lovens ikrafttredelse.

Forslaget til overgangsordning får støtte i hørings- runden, men Riksadvokaten og Oslo politidistrikt me- ner at også den ordning som foreslås nå vil være ar- beidskrevende for påtalemyndigheten.

Departementet fastholder forslaget. Både hensy- net til den sikringsdømte, og hensynet til at de to ord- ningene ikke skal løpe parallelt over svært lang tid, bør veie tyngre enn de praktiske og ressursmessige problemene for påtalemyndigheten.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at både Riksadvokaten og Den rettsmedisinske kommisjon ba om en revurdering av de overgangsordninger som ble vedtatt ved lov 17. januar 1997. Komiteen viser til at departemen- tet har endret noe på overgangsreglene, men at både Riksadvokaten og Oslo politidistrikt mener at den ordningen som foreslås fortsatt vil være arbeidskre- vende for påtalemyndigheten.

Komiteen støtter departementets forslag om at sikring som er satt i verk, kan fortsette til lengstetiden er gått ut, med mindre den domfelte krever at sikrings- tiltaket innstilles eller at det reises sak om konverte- ring til en av de nye særreaksjonene. Komiteen har merket seg at sikring som ikke er satt i verk, foreslås å falle bort dersom ikke påtalemyndigheten reiser sak innen ett år etter ikrafttredelsen.

Komiteen er enig i at det må være et mål å få konvertert idømte sikringsdommer til de nye særreak- sjonene så snart som mulig. Komiteen er videre enig i at domfelte som sitter på sikring må gis anled- ning til å begjære konvertering til de nye særreaksjo- nene før lengstetiden for sikringsbemyndigelsen ut-

går. Komiteen viser til at det nye systemet gir en bedret rettssikkerhet for de domfelte, og ser også ulemper ved at de to ulike systemene skal administreres parallelt i lang tid fremover. Komiteen er enig i at omgjørings sak bør reises innen ett år etter at begjæring om det er fremsatt, og at samme frist bør legges til grunn for å reise sak om omgjøring av sikringsdommer som ennå ikke er satt i verk. Komiteen regner med at påtalemyndigheten vil følge opp dette, og vil understreke at Riksadvokaten må få tilført tilstrekkelige resurser slik at det blir praktisk mulig å overholde fristene.

Komiteen vil avvise å sette absolutte tidsfrister i loven for når sak må reises etter at begjæring er fremsatt eller for sikringsdommer som ennå ikke er satt i verk, og mener dette vil kunne skape unødige praktiske problemer. Komiteen foreslår derfor at ettårsfristen ikke gjøres absolutt, og at det ikke knyttes rettsvirkninger til om den i enkelttilfeller skulle bli oversittet. Komiteen foreslår følgende endring av lovvedtaket II pkt. 3 i Del II nr. 4 og 5:

«4. Den som er idømt sikring, kan kreve at påtalemyndigheten innstiller sikringstiltaket eller reiser sak med påstand om idømmelse av særreaksjon etter straffeloven §§ 39, 39 a eller 39 c. Sak skal så vidt mulig reises innen ett år etter at kravet er satt frem. Nr. 3 siste punktum gjelder tilsvarende.

«5. For dom på sikring som ikke er satt i verk når loven trer i kraft, skal påtalemyndigheten så vidt mulig innen ett år etter lovens ikrafttredelse innstille sikringstiltaket eller reise sak for herreds- eller byretten med påstand om idømmelse av særreaksjon etter straffeloven §§ 39, 39a eller 39c. Nr. 3 siste punktum gjelder tilsvarende.»

5. IKRAFTSETTING AV LOV 17. JANUAR 1997 NR. 11 OM ENDRINGER I STRAFFELOVEN MV.

5.1 Innledning

Det blir i proposisjonen foreslått enkelte endringer og tilpasninger i bestemmelsene som ble vedtatt ved lov 17. januar 1997 nr. 11.

5.2 Forutsetninger for ikraftsetting av de nye reglene om utilregnelighet og straffnedsettelse mv.

Departementet foreslår å oppheve enkelte endringer som ble vedtatt i lov 17. januar 1997 nr. 11 fordi disse er blitt overflødige som følge av andre endringer som ble gjort under lovbehandlingen i Stortinget, jf. Innst. O. nr. 34 (1996-1997).

Fra Den rettsmedisinske kommisjon er departementet videre blitt oppfordret til å presisere hvordan straffeloven § 56 bokstav c, slik den lyder etter endringen, skal forstås. Bestemmelsen gir adgang til å

nedsette straffen under det lavmål som er bestemt og til en mildere straffart når lovbryteren hadde en alvorlig psykisk lidelse med en betydelig svekket evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverden, men ikke var psykotisk, eller var lettere psykisk utviklingshemmet eller handlet under en sterk bevissthetsforstyrrelse som ikke var følge av selvforskyldt rus.

Departementet viser til at ordlyden i bestemmelsen ble endret under lovbehandlingen i Stortinget som følge av andre endringer i utilregnelighetsreglene, men at dette ikke innebærer noen endring av innholdet i § 56 bokstav c.

5.3 Forutsetninger for ikraftsetting av reglene om dom på overføring til tvunget psykisk helsevern

5.3.1 Sammendrag

Innledning

Reglene om overføring til tvunget psykisk helsevern er tatt inn i straffeloven §§ 39 og 39 b og i lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern kapittel 5.

Kort om psykisk helsevernloven

Psykisk helsevernloven opererer med to hovedformer for tvungent psykisk helsevern; tvungent psykisk helsevern med eller uten døgnopphold i institusjon.

Departementet antar at den nye psykisk helsevernloven åpner for mer bredspektrete tiltak enn tidligere. Den psykiatriske spesialisthelsetjenesten får et utvidet ansvar for oppfølging etter utskriving for de som dømmes til særreaksjonen overføring til tvunget psykisk helsevern. Dette imøtekommer etter departementets syn justiskomiteens anmodninger om å sikre oppfølging av sikringsdømte som slippes fri, og om å gi dem et differensiert og individuelt tilpasset sikringstilbud.

Praktisk tilrettelegging innen det psykiske helsevernet

I St.meld. nr. 25 (1996-1997) Åpenhet og helhet. Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene uttalte Sosial- og helsedepartementet at det ut fra faglige og menneskelige hensyn verken er behov for eller ønskelig å etablere en landsdekkende behandlings- og sikringsinstitusjon for sinnslidende med voldelig og kriminell atferd, men at disse bør plasseres ved regional sikkerhetsavdeling. Departementet gikk inn for at de regionale sikkerhetsavdelingene i Oslo og Bergen utvikles til kompetansesentre slik som i Trondheim. I Innst. S. nr. 258 (1996-1997) sa sosialkomiteens flertall seg enig i at det er riktig å bygge videre på den desentraliserte modellen som er valgt, men at tilbudene til sinnslidende med voldelig og kriminell atferd hele tiden må evalueres, og at det må sørges for at kapasiteten er tilstrekkelig.

I St.prp. nr. 63 (1997-1998) Om opptrappingsplanen for psykisk helse, ble det anslått at inntil 20 personer vil bli dømt til overføring til tvungent psykisk helsevern pr. år. Det opplyses i proposisjonen at det er lagt inn en økning av driftsmidlene med 196 mill. kroner og investeringsmidlene med 346 mill. kroner til den kapasitetsøkningen som følger av dette i opptrappingsperioden. Videre er det satt av 20 mill. kroner til utbygging av kompetansesentre ved de regionale sikkerhetsavdelingene. Det opprettes nå regionale kompetansesentre i Oslo og Bergen i tillegg til det nåværende i Trondheim.

Praktisk tilrettelegging innen kriminalomsorgen

Psykisk helsevernloven § 5-6 fastsetter at personer som er dømt til overføring til tvungent psykisk helsevern unntaksvis kan overføres til anstalt under fengselsvesenet. Det tas sikte på å tilpasse den nåværende Ila sikringsanstalt slik at den er egnet til å motta også disse. Den prosjekterte ressursavdelingen i Trondheim krets fengsel antas også å være et godt alternativ for personer i denne gruppen. Hvis den særreaksjonsdømte samtykker, bør det være adgang til å overføre ham eller henne til en annen anstalt under fengselsvesenet som måtte anses som mer egnet.

Forskrifter mv.

I psykisk helsevernloven § 5-9 gis Kongen myndighet til å gi forskrifter om gjennomføring av dom på overføring til tvunget psykisk helsevern. Det vil blant annet bli gitt regler om kontakten mellom den faglig ansvarlige og de sakkyndige, og enkelte saksbehandlingsregler.

Fylkeshelsesjefen i domfeltes bostedsfylke skal avgjøre hvilken institusjon som skal ha behandlingsansvar for den domfelte. Sosial- og helsedepartementet vil følge opp i forhold til fylkeskommunene og deres ansvar.

Enkelte høringsinstanser mener det kan være behov for forskrifter om gjennomføringen av dom på overføring til tvunget psykisk helsevern. Departementet er enig i dette, blant annet for å sikre lik praksis, og Sosial- og helsedepartementet tar sikte på å utarbeide slike forskrifter.

5.3.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at det nå er/blir regionale sikkerhetsavdelinger i Oslo, Trondheim og Bergen. Komiteen har merket seg at det i forbindelse med behandlingen av St.prp. nr. 63 (1997-1998) om opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006 ble forutsatt lagt inn midler til bl.a. utbygging av kompetansesentre i løpet av planperioden slik at det psykiske helsevernet er i stand til å motta de som blir idømt særreaksjonene.

5.4 Forutsetninger for ikraftsetting av reglene om tvungen omsorg

Forutsetningen for at lovbestemmelsene om særreaksjonen tvungen omsorg skal kunne tre i kraft, er først og fremst at det eksisterer en fagenhet som er i stand til å motta de domfelte. Sosial- og helsedepartementet vil ta kontakt med utvalgte fylkeskommuner med sikte på å finne den mest hensiktsmessige plassering av fagenheten. I den første perioden etter ikrafttreddelsen tas det sikte på å finne en midlertidig løsning.

Departementet har utarbeidet utkast til forskrift om gjennomføring av særreaksjonen tvungen omsorg.

5.5 Forutsetninger for ikraftsetting av reglene om forvaring

5.5.1 Sammendrag

Innledning

Da Særreaksjonsutvalget avga NOU 1990:5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner, var det planlagt å etablere en spesialinstitusjon, den såkalte gråsoneanstalten, for særlig farlige eller vanskelige lovbrøyttere. Det er senere blitt besluttet ikke å etablere en slik spesialinstitusjon.

Innholdet i forvaringen

Departementet uttaler bl.a. om innholdet i forvaringen at i og med at bakgrunnen for forvaringsdommen er gjentakelsesfaren, må i hvert fall deler av den særlige anstalten som skal motta forvaringsdømte ha et høyt sikkerhetsnivå. Samtidig må man arbeide aktivt med den enkelte for å redusere gjentakelsesfaren. Innholdet i forvaringen skal bygge videre på den prosessen som allerede er satt i gang i kriminalomsorgen, og tiltakene skal tilpasses den enkeltes individuelle behov. Ikke bare den særlige anstalten, men også ressursavdelinger i andre fengsler og andre fengselsavdelinger kan være egnede soningssteder for forvaringsdømte. Det foreslås at loven endres slik at det i større grad åpnes for dette.

Forutsatt at hensynet til sikkerhet blir tilstrekkelig ivarettatt, er det etter departementets oppfatning ønskelig at også de forvaringsdømte skal kunne overføres til behandlingsinstitusjon av den typen som er omfattet av fengselsloven § 12. Det foreslås en uttrykkelig hjemmel for å kunne holde den forvaringsdømte tilbake og eventuelt hente ham eller henne ved unnvikelse.

Ingen høringsinstanser har hatt innvendinger mot forslagene om innholdet i forvaringen.

Praktisk tilrettelegging innen kriminalomsorgen

Det er besluttet at den særlige anstalten skal legges til det som nå er Ila landsfengsel og sikringsanstalt. De forvaringsdømte skal i utgangspunktet ikke plasseres sammen med andre innsatte. Anstalten skal

bygges om, slik at det gradvis etableres flere avdelinger, herunder etter hvert en kvinneavdeling. I løpet av 2001 vil etter planene to til tre av avdelingene stå klare. Samtidig planlegger man å oppføre et nytt aktivitetsbygg.

Det tas sikte på å gi de forvaringsdømte på Ila et helhetlig døgntilbud hvor atferdstrening, arbeidstrening, programvirksomhet, undervisning og ulike fritidsaktiviteter er viktige elementer.

Det er videre prosjektert en ressursavdeling ved Trondheim kretsfengsel med 10 plasser fordelt på to enheter, som soningstilbud til bl.a. forvaringsdømte, med høyere personaltetthet og et mer systematisk tilbud på innholdssiden enn en vanlig fengselsavdeling kan gi.

Prøveløslatelse

Løslatelse av den forvaringsdømte skal skje på prøve med en prøvetid som kan være fra ett til fem år. Det foreslås i proposisjonen at det kan settes som vilkår for prøveløslatelse at kriminalomsorgen skal følge opp den forvaringsdømte i prøveperioden. Dette vil innebære en sterkere kontroll av prøveløslatte forvaringsdømte sammenliknet med andre lovbrøtere som løslates på prøve.

Flertallet i justiskomiteen uttrykte i Innst. O. nr. 34 (1996-1997) at det må være adgang til innsettelse i varetekt dersom brudd på vilkår for prøveløslatelse igjen kan aktualisere faren for nye alvorlige straffbare handlinger. Departementet foreslår en endring i straffeloven § 39 g som vil innebære en slik adgang.

Den domfelte bør i saker om gjeninnsettelse i prøvetiden ha et ubetinget krav på forsvarer. Forvaringsdømte vil da få større rett til forsvarer i slike saker enn andre lovbrøtere som er prøveløslatt. Oslo politidistrikt og Den Norske Advokatforening støtter forslaget.

I dag bor 26 sikringsdømte psykisk utviklingshemmede lovbrøtere i boenheter i hjemkommunen. Kriminalomsorgen har det overordnede ansvaret for sikkerheten, og kommunens utgifter dekkes av staten.

Når det gjelder utilregnelige psykisk utviklingshemmede, vil det kunne etableres beslektede ordninger basert på avtale mellom fagenheten og den domfeltes hjemkommune.

For tilregnelige domfelte, herunder de som er psykisk utviklingshemmede i lettere grad, måtte slike ordninger eventuelt etableres som ledd i en prøveløslatelse. For enkelte domfelte vil en prøveløslatelse under slike betingelser være den eneste måten de kan oppnå et liv utenfor fengselsvesenets anstalter. På denne bakgrunn går departementet inn for at slike prøveløslattesopplegg unntaksvis skulle kunne etableres for forvaringsdømte ut over ett årsfristen i straffeloven § 53 nr. 3. Den domfelte skal om nødvendig kunne holdes tilbake i boenheten mot sin vilje eller hentes tilbake ved unnvikelse. Domfelte skal årlig

kunne be forhørsretten vurdere om vilkåret skal opprettholdes.

Flere høringsinstanser støtter forslaget om en slik ordning med prøveløslatelse på betingelse av at den domfelte tar opphold i en institusjon eller kommunal boenhet. En kommune eller institusjon kan ikke uten hjemmel pålegges å ta imot forvaringsdømte som løslates til et slikt opplegg, og vilkåret om frivillighet går fram av lovteksten. Departementet legger til grunn at en endret situasjon for institusjonen eller kommunen kan føre til at et etablert prøveløslattesopplegg må opphøre. Den prøveløslatte kan i så fall gjeninnsettes uten ny behandling av retten. Utgiftene til slike prøveløslattesopplegg dekkes av staten. Kriminalomsorgen har ansvaret for sikkerheten. Sosialtjenesteloven, herunder kapittel 6A vil gjelde for prøveløslatte forvaringsdømte. Prøveløslatelse i institusjon eller kommunal boenhet utover ett år kan bare settes som vilkår når særlige grunner tilsier det.

Departementet legger til grunn at slike prøveløslattesopplegg som er beskrevet ovenfor, ofte kan igangsettes tidligere enn annen prøveløslatelse på grunn av muligheten til å holde den løslatte under kontinuerlig oppsikt.

I de forskriftene som må gis om denne prøveløslattesordningen, gis en bestemmelse om at den domfelte og kriminalomsorgen med jevne mellomrom kan begjære at påtalemyndigheten vurderer å kreve gjeninnsettelse fordi særlige grunner ikke lenger tilsier prøveløslatelse. Dersom kriminalomsorgen samtykker og påtalemyndigheten er enig, bør gjeninnsettelse kunne skje uten dom i de tilfellene der det er den forvaringsdømte som har begjært gjeninnsettelse.

Forskrifter

Straffeloven § 39 h gir Kongen fullmakt til å gi forskrifter om gjennomføringen av forvaring. Bestemmelsen er også ment å skulle hjemle nærmere regler om situasjonen når den forvaringsdømte er løslatt på prøve. Justisdepartementet tar sikte på å gi slike forskrifter før lovendringene trer i kraft.

5.5.2 Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til departementets synspunkter og forslag når det gjelder innholdet i forvaringen.

Komiteen er enig med departementet i at de forvaringsdømte i utgangspunktet ikke skal plasseres sammen med andre innsatte. Komiteen vil understreke betydningen av at de forvaringsdømte får et helhetlig tilbud, og at det også opprettes et egnet forvaringstilbud for kvinner.

Komiteen viser til at prøvetiden for forvaringsdømte som prøveløslates kan være fra ett til fem år. Komiteen vil understreke betydningen av en tett og god oppfølging av de prøveløslatte, og slutter seg til forslaget om at det skal kunne settes som vilkår for

prøveløslatelse at kriminalomsorgen skal følge opp den domfelte.

Komiteen mener det er viktig at det er muligheter for å sette en prøveløslatt forvaringsdømt i varetekt dersom brudd på vilkårene aktualiserer faren for nye alvorlige straffbare handlinger, og slutter seg til departementets forslag om endring av straffelovens § 39 g. Komiteen støtter forslaget om at den prøveløslatte skal ha en ubetinget rett til forsvarer i saker om gjeninnsettelse.

5.6 Tidspunktet for ikraftsetting

Det foreslås at reformen trer i kraft 1. januar 2002.

6. ENKELTE SPØRSMÅL OM VARETEKTSFENGSLING

Også de som antas å være strafferettslig utilregnelige kan pågripes og varetektsfengsles. Personer som er sinnslidende kan i stedet innlegges på psykiatrisk sykehus såfremt vilkårene i psykisk helsevernloven er oppfylt. Tilsvarende muligheter finnes ikke for psykisk utviklingshemmede eller andre tilfeller der fengsel anses å passe dårlig, f.eks. meget unge eller meget gamle lovbrøyttere.

Departementet uttaler at det i medhold av straffeprosessloven § 188, jf. § 181, antakelig er, og også bør være, adgang til å fastsette som vilkår at den siktede i stedet for varetektsfengsel skal kunne holdes tilbake i bolig eller institusjon utenfor fengselsvesenet. For at dette skal komme tydelig fram, foreslo departementet i høringsbrevet at det føyes til i § 188 at retten kan fastsette at en siktet i stedet for å bli varetektsfengslet skal kunne holdes tilbake mot sin vilje eller hentes tilbake ved unnvikelse, hvis den siktede har eller får plass i en institusjon eller kommunal boenhet og den ansvarlige for boligen samtykker.

Flere høringsinstanser er generelt positive til forslaget.

Departementet har utformet forslaget noe annerledes enn i høringsbrevet, og foreslår at retten kan beslutte at varetekt kan utholdes i en institusjon eller i en kommunal boenhet dersom institusjonen eller kommunen samtykker. For siktede som er psykisk utviklingshemmede og antas å være utilregnelige, kan retten beslutte at varetekt skal utholdes i en fagenhet for tvungen omsorg. Fagenheten er forpliktet til å ta imot slike siktede.

Institusjonen/kommunen kan holde den siktede tilbake mot sin vilje og hente ham eller henne ved unnvikelse. Staten finansierer slike tiltak, og politiet har ansvaret for sikkerheten.

Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til departementets forslag om at det bør være adgang til å fastsette som vilkår at den siktede kan utholde varetektsfengsling i en kom-

munal boenhet eller en institusjon utenfor fengselsvesenet dersom boenheten/institusjonen samtykker. Komiteen slutter seg videre til at dersom siktede er utilregnelig psykisk utviklingshemmet, kan retten beslutte at varetekt skal utholdes i fagenhet for tvungen omsorg. Komiteen vil understreke at det er politiet som har ansvaret for sikkerheten i disse tilfellene.

7. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER

Den foreslåtte endring i vilkårene for å bli idømt forvaring fører til at noen flere kan få denne særreaksjonen, og dermed en noe mer utstrakt bruk av rettspsykiatrisk sakkyndige og noen flere tilsynsoppdrag for kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen må utvikle et soningsalternativ hvor innholdet i forvaringen kan tilpasses de domfeltes særlige behov. Økt bemanning på Ila er det viktigste tiltak for å ivareta disse forhold. I tillegg skal bygningsmessige arbeider utføres. Bemanningsøkningen er beregnet til å utgjøre 52 årsverk. Kostnadsrammen er beregnet til 22 mill. kroner, hvorav engangsinvesteringer/etableringskostnad utgjør ca. 2,5 mill. kroner. De budsjettmessige konsekvensene vil bli vurdert i de årlige budsjetter.

Et foreløpig anslag tilsier at totalt 15 personer vil ha opphold i fagenheten. Med utgangspunkt i et anslag på 1-2 personer som dømmes til tvungen omsorg pr. år, antar departementet at det kan være hensiktsmessig med en trinnvis utbygging av institusjonsplasser i fagenheten. Investeringskostnadene for 15 plasser anslås til totalt 32,4 mill. kroner. Anslag for driftsutgifter er 38,25 mill. kroner.

I forbindelse med prøveløslatelse fra forvaring kan det fastsettes at den domfelte skal holdes tilbake i en bolig eller institusjon. Det samme foreslås når slike vilkår fastsettes som varetektssurrogat.

Staten vil refundere utgiftene til slike tiltak. Sosial- og helsedepartementet har beregnet utgiftene i år 2002 til 97 mill. kroner til refusjon av kommunenes utgifter og 1 mill. kroner i økte kostnader til administrering av tilskuddsordningen.

Komiteens merknader

Komiteen tar departementets synspunkter om økonomiske og administrative konsekvenser til etterretning.

8. ETTERKONTROLL

Det vises til Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) om etterkontroll av reglene om strafferettslige utilregnelighet og særreaksjoner.

For psykisk utviklingshemmede lovbrøyttere innføres det ved forslagene nå en helt ny særreaksjon i form av tvungen omsorg. Etterkontrollen bør finne sted et-

ter ca. fem år, og resultatet av denne vil bli forelagt Stortinget.

Også ordningen for å prøveløslate forvaringsdømte med vilkår om å ta opphold i en institusjon eller kommunal boenhet bør evalueres.

Komiteens merknader

Komiteen støtter at det blir gjennomført en etterkontroll av loven, og mener det er fornuftig at denne gjennomføres slik at neste Storting gis mulighet til å vurdere ordningen.

Komiteen er enig med departementet i at det for øvrig skal foretas en kontinuerlig vurdering av ordningen.

9. ER DET BEHOV FOR ENDRINGER I REGLENE OM UAKTSOMT BILDRAP?

Uaktsom atferd i trafikken rammes av den generelle aktsomhetsnormen i vegtrafikkloven § 3. Straffeloven § 239 retter seg mot den som ved uaktsomhet forvolder en annens død. Etter en lovendring i 1988 angir straffebudet uttrykkelig at også uaktsomt drap ved bruk av motorvogn rammes. En tilsvarende tilføyelse ble gjort i § 238 om uaktsom grov legemsbeskadigelse. Høyesterett har i flere avgjørelser gitt uttrykk for at aktsomhetsnormen i vegtrafikkloven § 3 og straffeloven § 239 er den samme.

I St.meld. nr. 23 (1991-1992) Om bekjempelse av kriminalitet uttalte den daværende regjeringen at lovendringen i 1988 muligens hadde ført til at «pendelen (er) svingt noe langt i disse sakene, slik at selv den minste uoppmerksomhet fra en bilfører kan føre til påtale og dom for uaktsomt drap». Departementet ga uttrykk for at det i første rekke ville være opp til riksadvokaten å treffe avgjørelse om en justering gjennom påtalepraksis. Disse synspunktene fikk tilslutning fra justiskomiteen (Innst. S. nr. 192 (1991-1992)). Riksadvokaten har gitt uttrykk for at påtalemyndigheten ikke burde ta ansvaret for og styre en slik kursendring.

Våren 1999 meldte representanten Finn Kristian Marthinsen en interpellasjon til justisministeren om uaktsomt drap ved bruk av motorvogn. I interpellasjonsdebatt 31. mai 1999 uttalte den daværende justisministeren blant annet at både Høyesterett og riksadvokaten har gitt signaler som kan tyde på at praksis er i ferd med å bli justert, slik at det skal mer til for å domfelle for uaktsomt drap nå enn i årene etter lovendringen i 1988. På denne bakgrunnen mente justisministeren at det ikke nå burde foretas noen lovendringer med sikte på å justere praksis ytterligere. Disse synspunktene fikk oppslutning i Stortinget.

Justiskomiteen ba i Budsjett-innst. S. nr. 4 (1999-2000) om at departementets vurderinger om rettspraksis i forhold til straffeloven § 239 blir forelagt Stortinget så snart som mulig.

Departementet redegjør i proposisjonen for høyesterettspraksis om aktsomhetsnormen i straffeloven § 239.

I brev 29. mars 2000 til departementet uttalte riksadvokaten at man kan legge til grunn at påtalemyndigheten i dag finner det vanskelig å belaste en hverdagsbilist med tiltale for uaktsomt drap, dersom uaktsomheten er av en karakter som alle førere må erkjenne at en gjør seg skyldig i fra tid til annen.

Riksadvokaten viser til at det ikke er holdepunkter for å kreve grovere uaktsomhet etter straffeloven §§ 238 og 239 enn etter vegtrafikkloven § 3. Riksadvokaten har i rundskriv åpnet for å begrense anvendelsen av straffeloven § 239 til de tilfeller der det er rimelig å knytte karakteristikken «uaktsomt drap» til handlingen. Denne praksis befinner seg på grensen til det som er lovgivers oppgave, og det er riksadvokatens oppfatning at den rettstilstand som er beskrevet ikke bør vedvare. Riksadvokaten tar til orde for at det bør vurderes å innføre et generelt krav om grov uaktsomhet for overtredelse av straffeloven §§ 237 til 239. Det antas at det i det alt vesentlige bare vil være ved uaktsomme legemskrenkelser begått under fritidsarbeid og rekreasjon at enkelte uaktsomme handlinger som i dag er straffbare, vil bli avkriminalisert ved en slik endring.

Departementet er enig med riksadvokaten i at man ikke bør belaste en hverdagsbilist med tiltale for uaktsomt drap, dersom uaktsomheten er av en slik karakter som alle førere må erkjenne at en gjør seg skyldig i fra tid til annen. Departementet antar at det foreligger et visst avvik mellom påtalemyndighetens tiltalepraksis og Høyesteretts standpunkt om at aktsomhetsnormen er lik i vegtrafikkloven § 3 og straffeloven §§ 239. Det foreslås etter dette en justering av straffeloven §§ 238 og 239 for å sikre en rettspraksis i samsvar med det som i proposisjonen er lagt opp til på grunnlag av påtalemyndighetens praksis. Dette gjøres ved at det i straffeloven §§ 238 og 239 nevnes noen flere eksempler på situasjoner som omfattes enn bruk av motorvogn.

Dersom skyldkravet i straffeloven §§ 237-239 endres fra uaktsomhet til grov uaktsomhet, vil det etter departementets syn føre til frifinnelse i flere tilfeller der det etter dagens påtalepraksis tas ut tiltale. Det er en viss fare for at en slik «justering» vil kunne sende signaler som påvirker kjøreatferden i negativ retning og resultere i flere ulykker. Departementet er likevel enig med riksadvokaten i at det er grunn til å se nærmere på aktsomhetskravet i straffeloven §§ 237-239. Disse spørsmålene bør vurderes av Straffelovkomiteen.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at spørsmålet om uaktsomt bilrap har vært omtalt flere ganger etter at Stortinget foretok endring i straffeloven § 239 i 1988, og at Stor-

tinget våren 1999 la vekt på at ikke hvilken som helst uaktsomhet eller avvik fra idealatferden skal føre til domfellelse for uaktsomt drap. Komiteen har fulgt departementets råd om å avvente utviklingen i rettspraksis, da det kunne se ut som om denne var i ferd med å bli justert i mildere retning. Komiteen har med interesse merket seg departementets undersøkelse om rettspraksis fra 1992 til 1999. Komiteen er enig med departementet i betraktningene om at lovendringen i 1988 førte til at pendelen svingte for langt, slik at praksis ble for streng, og at en ny lovendring kan medføre det motsatte - altså at rettspraksis blir for mild.

Komiteen vil understreke som et ufravikelig krav til enhver bilfører at hensynet til sikkerhet i trafikken krever skjerpet oppmerksomhet for å unngå alvorlige ulykker. Det er imidlertid ikke mulig å beskrive aktsomhetskravet helt presist i loven slik at enhver eksakt skal kunne lese fasitsvar ut fra lovteksten. Mange momenter spiller inn ved vurderingen, og det er domstolen som til enhver tid skal foreta en samlet bedømmelse i lys av de foreliggende konkrete forhold i saken. Komiteen mener at dette samtidig kan forenes med Riksadvokatens påpeking av at man bør tilstrebe å utforme straffebestemmelsene slik at de er forutberegnelige.

Komiteen er enig med departementet i at den alminnelige rettsfølelse er vanskelig å måle. Men når juryen etter den tidligere prosessordningen ofte gikk mot fagjuristene i spørsmålet om det forelå uaktsomt drap iflg. straffeloven § 239, og påtalemyndigheten finner det vanskelig å belaste en hverdagsbilist med tiltale for uaktsomt drap dersom uaktsomheten er av en karakter som alle førere må erkjenne at en gjør seg skyldig i fra tid til annen, så mener komiteen at dette i det minste antyder hvor den alminnelige rettsfølelse utfordres. Det er også sannsynlig at bruken av betegnelsen «uaktsomt drap» i seg selv er en utfordring til den alminnelige rettsfølelsen når den brukes om trafikkulykker. Betegnelsen passer best når den brukes på voldsforbrytelser som ender med døden. Komiteen er derfor enig i at så lenge det ikke er tale om kvalifisert uaktsomhet, ville en mer treffende og mindre belastende betegnelse være «dødsfall voldt ved uaktsom kjøring».

Komiteen har merket seg Riksadvokatens uttalelse om at påtalemyndigheten med sin praksis befinner seg på grensen til det som er lovgivers oppgave, og ikke rettsanvenders (påtalemyndighetens) oppgave. Komiteen støtter departementets betraktninger om at en mindre presisering i loven kan være veien å gå i denne omgang, og at disse spørsmålene for øvrig bør vurderes av Straffelovkommisjonen.

10. KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen viser til proposisjonen og råd Odels-tinget til å gjøre følgende

vedtak:

A.

Vedtak til lov

om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239)

I

1. Lov 17. januar 1997 nr. 11 om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner) trer i kraft 1. januar 2002.
2. Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven) kapittel 5 trer i kraft 1. januar 2002.

II

1. I Alminnelig borgelig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven) gjøres følgende endring:
§ 39 a skal lyde:

På samme vilkår som nevnt i § 39 kan en lovbrøyer som er straffri etter § 44 annet ledd, idømmes tvungen omsorg.

Tvungen omsorg skal utholdes i en fagenhet innen spesialisthelsetjenesten som er innrettet for formålet. Hvis hensynet til den domfelte tilsier det og sikkerhetshensyn ikke taler mot det, kan fagenheten etter nærmere forskrift som Kongen gir, inngå avtale om gjennomføring av omsorgen utenfor fagenheten.

Den domfelte kan holdes tilbake mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet. Fagenheten har det overordnede ansvaret for gjennomføringen av tvungen omsorg, også når særreaksjonen gjennomføres utenfor fagenheten.

Ved gjennomføring av dom på tvungen omsorg gjelder følgende bestemmelser i psykisk helsevernloven tilsvarende så langt de passer:

- a) kapittel 1, kapittel 4 med unntak av §§ 4-5 annet ledd, 4-9 og 4-10, og kapittel 6 med forskrifter når særreaksjonen gjennomføres i fagenheten. Bestemmelsen i § 4-4 annet ledd annet punktum gjelder likevel bare i den utstrekning det er fastsatt i forskrift gitt av Kongen.
- b) kapittel 1 og kapittel 6 når særreaksjonen gjennomføres utenfor fagenheten.

Kongen kan gi forskrift om at sosialtjenesteloven kapittel 6A skal gjelde tilsvarende. Kongen kan gi særlige regler om saksbehandlingen.

Kongen gir forskrifter med nærmere bestemmelser om gjennomføringen av tvungen omsorg, herunder bestemmelser om hvilke vedtak som kan overprøves etter reglene i tvistemålsloven kapittel 33.

§ 73 a skal lyde:

Idømt forvaring faller bort ved foreldelse etter de samme frister som for frihetsstraff. Fristen beregnes etter lengden av den tidsrammen som er fastsatt etter § 39 e første ledd første punktum. Idømte særreaksjoner for utilregnelige, jf. §§ 39 og 39 a, faller bort ved foreldelse etter 20 år. §§ 71 siste ledd, 72 og 73 gjelder tilsvarende så langt de passer.

Nåværende § 73 a blir ny § 73 b.

2. I lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) gjøres følgende endring:

§ 188 annet ledd skal lyde:

I stedet for fengsling kan retten treffe beslutning om plassering i institusjon eller kommunal boenhet. Slik plassering kan bare skje dersom institusjonen eller kommunen samtykker. Retten kan beslutte at siktede som er psykisk utviklingshemmet og antas å være utilregnelig, skal plasseres i en fagenhet for tvungen omsorg, jf. straffeloven § 39 a. Når den siktede skal oppholde seg i institusjon eller kommunal boenhet, kan retten fastsette at den siktede skal kunne holdes tilbake der mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet.

Nåværende annet ledd blir nytt tredje ledd.

3. I lov 17. januar 1997 nr. 11 om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner mv.) gjøres følgende endringer:

I del I gjøres følgende endringer:

Nr. 1 endres slik:

I endringene i Alminnelig borgerlig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven) gjøres følgende endringer:

§ 15 skal lyde:

De alminnelige straffer er:

fengsel,
forvaring,
hefte,
samfunnsstraff og
bøter.

I særlige tilfelle anvendes rettighetstap som nevnt i § 29.

Rettighetstapet kan idømmes ved siden av eller istedenfor annen straff. Det kan dog ikke tre istedenfor annen straff når loven har fastsatt en frihetsstraff på minst 1 år for handlingen.

§ 39 første ledd første punktum skal lyde:

Når det anses nødvendig for å verne samfunnet, kan en lovbrøyer som er straffri etter § 44 første ledd overføres til tvungent psykisk helsevern, jf. *psykisk helsevernloven kapittel 5*.

§ 39 nr. 1, første punktum skal lyde:

Lovbrøyeren har begått eller forsøkt å begå en alvorlig voldsforbrytelse, *seksualforbrytelse*, frihetsberøvelse, ildspåsettelse eller en annen alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet, eller kunne utsette disse rettsgodene for fare.

§ 39 b første og annet ledd skal lyde:

Tvungent *psykisk helsevern* etter § 39 og *tvungen omsorg etter § 39 a* kan bare opprettholdes når vilkåret om gjentakelsesfare i § 39 nr. 1 eller nr. 2 fortsatt er oppfylt.

Den domfelte, dennes nærmeste eller den faglig ansvarlige ved den institusjonen som har behandlingsansvaret for den domfelte, kan begjære opphør av reaksjonen. Hvem som er den domfeltes nærmeste, avgjøres etter *psykisk helsevernloven § 1-3 annet ledd*. Påtalemyndigheten fremmer saken for herreds- eller byrett, som avgjør den ved dom. Behandlingen av saken skal påskyndes.

§ 39 c skal lyde:

Når en tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig til å verne samfunnet, kan forvaring i anstalt under *kriminalomsorgen* idømmes i stedet for fengselsstraff når vilkårene i nr. 1 eller nr. 2 er oppfylt:

1. Lovbrøyeren *finnes skyldig* i å ha begått eller forsøkt å begå en alvorlig voldsforbrytelse, *seksualforbrytelse*, frihetsberøvelse, ildspåsettelse eller en annen alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet, eller utsatte disse rettsgodene for fare. I tillegg *må det antas* å være en nærliggende fare for at lovbrøyeren på nytt vil begå en slik forbrytelse. *Ved farevurderingen skal det legges vekt på den begåtte forbrytelsen eller forsøket sammenholdt særlig med lovbrøyerens atferd og sosiale og personlige funksjonsevne. Det skal særlig legges vekt på om lovbrøyeren tidligere har begått eller forsøkt å begå en forbrytelse som nevnt i første punktum.*
2. Lovbrøyeren finnes nå skyldig i å ha begått eller forsøkt å begå en mindre alvorlig forbrytelse av samme art som nevnt i nr. 1, og har tidligere begått eller forsøkt å begå en forbrytelse som nevnt der. I tillegg *må det antas* å være en nær sammen-

heng mellom den tidligere og den nå begåtte forbrytelsen, og faren for tilbakefall til en ny forbrytelse som nevnt i nr. 1 må antas å være særlig nærliggende.

§ 39 f annet ledd skal lyde:

Når den domfelte eller *kriminalomsorgen* begjærer løslatelse på prøve, fremmer påtalemyndigheten saken for herreds- eller byrett, som avgjør den ved dom.

§ 39 f fjerde ledd skal lyde:

Når påtalemyndigheten samtykker i prøveløslatelse, kan slik løslatelse besluttes av *kriminalomsorgen*.

§ 39 g skal lyde:

Ved prøveløslatelse av retten kan det settes vilkår som ved betinget dom, jf. straffeloven § 53 nr. 2 til 5. *Retten kan også sette som vilkår at den domfelte skal følges opp av kriminalomsorgen. Når særlige grunner tilsier det, og institusjonen eller kommunen har samtykket, kan retten også sette som vilkår at den domfelte skal ha opphold i institusjon eller kommunal boenhet utover ettårsfristen i § 53 nr. 3 bokstav g. Når den domfelte skal oppholde seg i institusjon eller kommunal boenhet, kan retten fastsette at den domfelte skal kunne holdes tilbake der mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet.*

Ved prøveløslatelse av *kriminalomsorgen* kan det settes vilkår som nevnt i straffeloven § 53 nr. 2, nr. 3 bokstav a til g, nr. 4 og nr. 5. *Det kan også settes som vilkår at den domfelte skal følges opp av kriminalomsorgen.*

Den domfelte skal på forhånd få adgang til å uttale seg om vilkårene. Om endring av fastsatte vilkår og forlengelse av prøvetid gjelder reglene i straffeloven § 54 nr. 1 tilsvarende. *Den løslatte kan begjære at forhørsretten treffer kjennelse om at vilkår som nevnt i første ledd annet punktum skal oppheves eller endres, jf. straffeloven § 54 nr. 1. Slik begjæring kan tidligst fremmes ett år etter at dommen om prøveløslatelse eller forhørsrettens siste kjennelse var endelig. Reglene om forsvarer i straffeprosessloven kapittel 9 gjelder tilsvarende.*

Dersom institusjonen eller kommunen trekker sitt samtykke etter første ledd annet punktum tilbake, gjeninnsettes den løslatte.

Dersom den løslatte i prøvetiden alvorlig eller gjentatt bryter fastsatte vilkår, eller særlige grunner ikke lenger tilsier prøveløslatelse i medhold av første ledd annet punktum, kan påtalemyndigheten bringe spørsmålet om gjeninnsettelse inn for herreds- eller byrett. Dom på gjeninnsettelse må være avsagt innen tre måneder etter utløpet av prøvetiden. Har den løslatte blitt fulgt opp av *kriminalomsorgen*, skal krimi-

nalomsorgen gi uttalelse før det blir avsagt dom. *Reglene om forsvarer og om pågripelse og fengsling i straffeprosessloven kapittel 9 og kapittel 14 gjelder tilsvarende. Det samme gjør straffeloven § 54 nr. 2 annet ledd.*

§ 132 annet og tredje ledd skal lyde:

På samme måte straffes den som bevirker eller medvirker til at noen ved flukt eller ved å holdes skjult eller utgis for en annen person søkes unndratt forfølgning eller straff for en straffbar handling eller *særreaksjon*.

På den som har handlet i hensikt å unndra seg selv eller noen av sine nærmeste fra forfølgning, straff eller *særreaksjon*, kommer straff ikke til anvendelse.

Nr. 3 endres slik:

I endringen i lov 8. desember 1950 nr. 3 om norsk riksborgarrett gjøres følgende endring:

§ 10 femte ledd skal lyde:

B. Borgar i nordisk avtaleland som

1. ikkje har fått borgarretten der ved borgarrettsløyve,
2. har fylt 18 år,
3. har hatt fast bustad i riket dei siste 7 åra og
4. ikkje i den tida er dømd til fridomsstraff og heller ikkje til overføring til tvungent psykisk helsevern etter straffelova § 39 eller tvungen omsorg etter straffelova § 39 a,

får norsk borgarrett når han gjev inn melding til fylkesmannen om at han vil vera norsk borgar. Fyresegnene i § 5 gjeld på tilsvarende måte.

Nr. 4 endres slik:

I endringene i fengselsloven 12. desember 1958 nr. 7 gjøres følgende endringer:

§ 10 første ledd skal lyde:

Personer som er dømt til forvaring eller som etter psykisk helsevernloven § 5-6 er besluttet overført til anstalt under kriminalomsorgen, innsettes i særlig anstalt eller i ressursavdeling i fengsel. Hvis det finnes hensiktsmessig for å kunne gjennomføre en gradvis overgang til et liv i frihet, kan forvaringsdømte overføres til annen fengselsavdeling. Det samme gjelder for personer som etter psykisk helsevernloven § 5-6 er besluttet overført til anstalt under fengselsvesenet såfremt de samtykker. Når særlige grunner tilsier det, kan forvaringsdømte starte soningen i fengsel.

§ 12 skal lyde:

Hvis det finnes hensiktsmessig på grunn av vedkommendes helbred, sinnstilstand, arbeidsevne, tilpasningsevne eller andre særlige grunner, kan en person som utholder fengselsstraff, overføres til særlig

anstalt, pleieanstalt, hybelhus under Kriminalomsorg i frihet, kursted eller annen *behandlingsinstitusjon*. I særlige tilfelle kan det *bestemmes* at straffullbyrdelsen skal ta til i behandlingsinstitusjon som nevnt i første punktum.

Personer som er dømt til forvaring, kan på samme vilkår overføres til pleieanstalt, kursted eller annen behandlingsinstitusjon såfremt ikke behovet for å beskytte samfunnet mot nye lovbrudd taler mot det. Den domfelte skal kunne holdes tilbake mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet.

§ 13 skal lyde:

Bestemmelsene i dette kapittel kommer når ikke annet er sagt, til anvendelse på innsatte som i *kriminalomsorgens* anstalter utholder frihetsstraff eller er overført fra tvungent psykisk helsevern til anstalt under *kriminalomsorgen* etter *psykisk helsevernloven* § 5-6.

Nr. 5 oppheves.

Nr. 6 oppheves.

Nr. 7 endres slik:

I endringene i lov 11. juni 1971 nr. 52 om strafferegistrering gjøres følgende endringer:

§ 1 første ledd skal lyde:

I et Strafferegister som omfatter hele riket, tas inn opplysninger om dommer, vedtatte forelegg og andre avgjørelser som går ut på:

1. Frihetsstraff, *samfunnsstraff*, rettighetstap eller utsettelse med å idømme straff.
2. Bot for forbrytelse.
3. Overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39 eller *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*, eller anbringelse i arbeidshus.
4. Betinget påtaleunndatelse etter straffeprosessloven § 69 i sak om forbrytelse.

§ 6 nr. 6 skal lyde:

Betinget dom når dommen er avsagt mer enn 5 år før attesten blir utstedt. Det samme gjelder dom på overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39 når det ikke har skjedd overføring til anstalt under *kriminalomsorgen* etter *psykisk helsevernloven* § 5-6 eller *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*, og reaksjonen har opphørt, samt dom på bemyndigelse til anbringelse i tvangsarbeid eller kursted når bemyndigelsen ikke har vært brukt.

§ 6 annet ledd første punktum skal lyde:

Har en person flere dommer på ubetinget fengsel i 6 måneder eller mer, ungdomsfengsel (arbeidssko-

le), tvangsarbeid, overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39, *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a* eller forvaring, tas alle disse dommer med i attesten selv om bare en av dem skal tas med etter reglene i første ledd.

Nr. 8 oppheves.

Nr. 9 endres slik:

I endringene i lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) gjøres følgende endringer:

§ 2 første ledd nr. 1 skal lyde:

- 1) sak om overføring til tvungent psykisk helsevern etter straffeloven § 39 eller *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*,

§ 76 tredje ledd første punktum skal lyde:

Saker ved lagmannsrett og herreds- eller byrett som gjelder forbrytelse som etter loven kan medføre fengsel i mer enn 6 år, eller sak hvor påtalemyndigheten vil påstå *idømmelse av særreaksjon*, skal under hoved- og ankeforhandling føres av en statsadvokat.

§ 96 femte ledd skal lyde:

Vil påtalemyndigheten påstå idømt *en særreaksjon*, skal siktede alltid ha forsvarer under hovedforhandlingen.

§ 147 første ledd annet punktum skal lyde:

Dette gjelder ikke ved foreløpige erklæringer som nevnt i § 165 *fjerde* ledd.

Ny § 147 a skal lyde:

I saker der det kan bli lagt ned påstand om dom på overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39 eller *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*, skal påtalemyndigheten underrette den eller de rettspsykiatriske sakkyndige om dette. De sakkyndige skal straks etter at de har avgitt den rettspsykiatriske erklæringen, underrette fylkeshelsesjefen om saken. De sakkyndige skal gi råd om hvilken institusjon den siktede bør innskrives ved, jf. *psykisk helsevernloven* §§ 5-2 og 5-3.

Endringen i § 157 annet ledd oppheves.

§ 165 første og nytt annet ledd skal lyde:

Dersom retten finner det nødvendig for avgjørelsen av saken, kan den beslutte at siktede skal underkastes rettspsykiatrisk undersøkelse ved oppnevnte sakkyndige.

Siktede skal alltid undergis rettspsykiatrisk undersøkelse når det er aktuelt å idømme

1. *overføring til tvungent psykisk helsevern etter straffeloven § 39,*
2. *tvungen omsorg etter straffeloven 39 a,*
3. *opprettholdelse av reaksjon som nevnt i nr. 1 og 2 etter straffeloven § 39 b, eller*
4. *overføring til anstalt under kriminalomsorgen etter psykisk helsevernloven § 5-6.*

Nåværende annet og tredje ledd blir nytt tredje og fjerde ledd.

§ 171 annet ledd skal lyde:

Når det er reist sak om overføring til tvungent psykisk helsevern etter straffeloven § 39 *eller tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*, eller det er sannsynlig at slik sak vil bli reist, kan pågrepelse skje uansett om straff kan idømmes, såfremt vilkårene i første ledd for øvrig foreligger. Det samme gjelder når det er avsagt dom på overføring til tvungent *psykisk helsevern eller tvungen omsorg*.

Endringen i § 196 oppheves.

Endringen i § 216 a oppheves.

§ 248 fjerde ledd skal lyde:

Sak om *særreaksjon* kan ikke pådømmes i forhørsrett.

§ 251 første ledd skal lyde:

Er det grunn til å anta at siktede er i en tilstand som nevnt i straffeloven § 44 og innkalling til hovedforhandling blir unnlatt etter reglene i § 84 annet ledd, kan det bare fremmes sak om overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39, *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a* eller om inndragning.

§ 288 tredje ledd første punktum skal lyde:

Det skal alltid avsis kjennelse som nevnt dersom vilkårene ellers er til stede for det og den videre forhandling må utsettes for at tiltalte kan bli underkastet mentalobservasjon i tilfelle der avgjørelsen om dette har utstått etter reglene i § 165 tredje ledd.

§ 391 nr. 3 skal lyde:

når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller avvisning eller til anvendelse av en mildere strafferegulering eller en vesentlig mildere rettsfølge. I sak hvor det ikke er idømt frihetsstraff, overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39, *tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a* eller rettighetstap, kan det ikke påberopes nye opplysninger eller bevis som vedkommende burde ha gjort gjeldende på et tidligere tidspunkt.

Nr. 10 endres slik:

I endringene i utlendingsloven 24. juni 1988 nr. 64 gjøres følgende endringer:

§ 29 første ledd bokstav c skal lyde:

når utlendingen her i riket er ilagt straff eller *særreaksjon* for et forhold som kan føre til fengselsstraff i mer enn tre måneder eller flere ganger i løpet av de siste tre år er ilagt fengselsstraff,

Endringen i § 30 oppheves.

Endringen i § 58 oppheves.

Nr. 11 endres slik:

I endringen i lov 20. juli 1991 nr. 67 om overføring av domfelte gjøres følgende endring:

§ 5 annet ledd skal lyde:

Fullbyrding i Norge av en utenlandsk straffereaksjon mot en utilregnelig person kan bare skje etter dom på overføring til tvungent *psykisk helsevern* etter straffeloven § 39, *eller til tvungen omsorg etter straffeloven § 39 a*.

Del II endres slik:

Nr. 3 til 7 skal lyde:

3. Sikringstiltak som er satt i verk når loven trer i kraft, *kan fortsette inntil lengstetiden i sikringsmyndigheten løper ut eller krav som nevnt i annet punktum eller nr. 4 er rettskraftig avgjort. Hvis påtalemyndigheten mener at særreaksjon fortsatt er nødvendig etter utløpet av lengstetiden, må den reise sak med påstand om idømmelse av særreaksjon etter straffeloven §§ 39, 39 a eller 39 c.* Saken må bringes inn for herreds- eller byretten *før lengstetiden løper ut.* Retten avgjør ved dom om det skal idømmes særreaksjon som nevnt.
4. *Den som er idømt sikring, kan kreve at påtalemyndigheten innstiller sikringstiltaket eller reiser sak med påstand om idømmelse av særreaksjon etter straffeloven §§ 39, 39 a eller 39 c. Sak skal så vidt mulig reises innen ett år etter at kravet er satt fram. Nr. 3 siste punktum gjelder tilsvarende.*
5. *For dom på sikring som ikke er satt i verk når loven trer i kraft, skal påtalemyndigheten såvidt mulig innen ett år etter lovens ikrafttredelse innstille sikringstiltaket eller reise sak for herreds- eller byretten med påstand om idømmelse av særreaksjon etter straffeloven §§ 39, 39 a eller 39 c. Nr. 3 siste punktum gjelder tilsvarende.*
6. For en domfelt som er idømt både straff og sikring, kan påstanden i sak som nevnt i nr. 3, 4 og 5 begrenses til at den domfelte skal anses som prøveløslatt etter §§ 39 f og 39 g. Reglene om gjeninnsettelse i § 39 g fjerde og femte ledd gjelder tilsvarende.

7. *Inntil den nye dommen er rettskraftig eller sikringsdommen er falt bort, gjelder straffeloven § 39 slik den lød før ikrafttreddelsen av lov 17. januar 1997 nr. 11 for gjennomføringen av sikringsdommen.*

4. I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (folketrygdloven) gjøres følgende endringer:

§ 3-29 første ledd skal lyde:

Til en person som mottar ytelser til livsopphold etter kapittel 12, 16, 17 eller 19, og som sitter i varetekt, soner straff eller *utholder særreaksjon* i en av *kriminalomsorgens* anstalter, gis reduserte ytelser etter bestemmelsene i §§ 3-27 og 3-28.

§ 6-8 første ledd annet punktum skal lyde:

Det samme gjelder for et medlem som sitter i varetekt, soner straff eller *utholder særreaksjon i en slik institusjon eller boform* eller i en av *kriminalomsorgens* anstalter.

§ 8-54 første ledd skal lyde:

Et medlem som sitter i varetekt, soner straff eller *utholder særreaksjon i en av kriminalomsorgens anstalter*, har ikke rett til sykepenger.

§ 10-13 første punktum skal lyde:

Et medlem som *utholder varetekt, straff eller særreaksjon i anstalt under kriminalomsorgen*, har ikke rett til rehabiliteringspenger.

§ 11-14 skal lyde:

§ 11-14. Attføringspenger under opphold i fengsel

Retten til attføringspenger faller bort når et medlem *utholder varetekt, straff eller særreaksjon i anstalt under kriminalomsorgen*.

§ 13-12 første ledd skal lyde:

Følgende personer er yrkesskadedekket:

- a) medlemmer som er under behandling i en helseinstitusjon som er offentlig godkjent etter sykehusloven,
- b) medlemmer som er under behandling i en rehabiliteringsinstitusjon, når utgiftene til oppholdet dekkes av det offentlige,
- c) medlemmer som er under opplæring i en offentlig godkjent attføringsinstitusjon,
- d) medlemmer som soner frihetsstraff eller *utholder særreaksjon* i en av *kriminalomsorgens* anstalter,
- e) medlemmer som utfører samfunnsstraff etter straffeloven § 28 a,
- f) medlemmer som sitter i varetekt.

§ 18-10 første ledd skal lyde:

Til en person som sitter i varetekt, soner straff eller *utholder særreaksjon* i en av *kriminalomsorgens* anstalter, ytes det redusert barnepensjon etter bestemmelsene i §§ 18-8 og 18-9.

5. I lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven) gjøres følgende endringer:

§ 5-6 overskrift skal lyde:

Overføring til anstalt under *kriminalomsorgen*

§ 5-6 første ledd første punktum skal lyde:

Etter begjæring fra den faglig ansvarlige, jf. § 5-3, kan retten bestemme at den domfelte skal overføres fra tvungent psykisk helsevern til anstalt under *kriminalomsorgen*, når særlige grunner taler for det.

6. I lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) gjøres følgende endringer:

§ 12 nytt annet punktum skal lyde:

Den domfelte skal kunne holdes tilbake mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

§ 15 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Det samme gjelder for personer som etter psykisk helsevernloven § 5-6 er besluttet overført til anstalt under kriminalomsorgen såfremt de samtykker.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

III

I lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) gjøres følgende endringer:

§ 238 skal lyde:

Den som *uaktsomt ved bruk av våpen, ved motorvogn eller på annen* måte forvolder betydelig skade på legeme eller helbred, straffes med bøter eller med fengsel inntil 3 år.

§ 239 skal lyde:

Den som *uaktsomt ved bruk av våpen, ved motorvogn eller på annen* måte forvolder en annens død, straffes med fengsel inntil 3 år eller under særdeles skjerpene omstendigheter inntil 6 år. Under særdeles formildende omstendigheter kan bøter anvendes.

IV

1. Del I og II trer i kraft 1. januar 2002. Del II pkt. 3 nr. 4 gjelder midlertidig til lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) trer i kraft.
2. Del III trer i kraft straks.

B.

Stortinget ber Regjeringen vurdere en endring i straffeloven, slik at utilregnelige lovbyggere som begår klart samfunnsskadelig kriminalitet i større grad enn i dag skal kunne idømmes tvungen psykisk helsevern eller tvungen omsorg.

Oslo, i justiskomiteen, den 23. mai 2001

Kristin Krohn Devold

leder

Finn Kristian Marthinsen

ordfører

Jan Simonsen

sekretær